

temes-1)

JOAN PEYTAVÍ DEIXONA. CREC (Universitat de Perpinyà). Institut d'Estudis Catalans (Barcelona)

UNA VISIÓ NORD-CATALANA DEL TRACTAT DELS PIRINEUS. REFLEXIONS SOBRE LA PERCEPCIÓ I LA SENSACIÓ DE L'EFEMÈRIDE

Una data memorable s'està apropant, i com a catalans, sense nord ni sud, ens hauria de preocupar, de fer reflexionar, sobre el nostre destí col·lectiu que des de llavors no ho és tant. Es tracta de la tan simbòlica data del 350è aniversari del tractat dels Pirineus. Un moment que trobem en poques boques de la vida quotidiana, en pocs escrits dels mitjans de comunicació, fora dels especialistes de la història moderna catalana o de les persones lligades a moviments reivindicatius de tota mena en el marc catalanista, en tot el sentit positiu de la paraula. Potser poca gent gosarà parlar-ne, perquè ja és un fet consumat, paït malament però molt oblidat. Aquell esdeveniment, fundador, major, central, ha tingut un paper inesborrable en la nostra història. És més, ha fet el que som avui en la nostra pluralitat històrica, lingüística o en la nostra identitat que tan difícilment aconseguim definir. Si s'ha de jutjar amb aquell moment el nostre grau d'assumpció, de submissió, de representació del fet o d'integració, doncs ja està, tres-cents cinquanta anys per a molta gent han fet l'efecte que havia de fer quan els plenipotenciàries de l'illa dels Faisans al mig del riu Bidasoa basc van firmar i blindar un acord poc anodí en la llarga perspectiva de la «nació» catalana. En tot cas, aquests tres-cents cinquanta anys hauran segellat tal vegada allò que ni el mateix virrei de Catalunya, duc de Feria, no hauria somiat vint anys abans de 1659 arran de l'afer de la desunió:¹ dividir Catalunya per afeblir-la i sotmetre-la millor.

Avui, qui es preocupa d'aquell tractat que afecta la vida quotidiana de molta gent a quilòmetres de la ratlla de 1659? En un moment en què les fronteres s'esborren, la del tractat dels Pirineus és encara vigent i sensible. És present físicament i mentalment.

Sembla ben palès que el tractat s'ha deixat i encara es deixa en un segon pla de l'inconscient col·lectiu català, com si no calgués recordar allò que fa mal recordar. Si ben poca gent recorda aquell fet «tan antic» és perquè una part important de la nostra civilització desconeix fins els nom i cognoms dels avis. Més important encara, cal considerar amb molta atenció que aquell fet històric puntual, alhora fruit d'un llarg context de decennis anteriors, s'ha oblidat (o s'ha volgut oblidar?) amb força ingenuïtat, com un nen que s'em-

ben els ulls amb les mans. Per disculpar-nos col·lectivament, podem evidenciar que aquests dos arguments han pogut ser perquè molt sovint se'ns ha supeditat a una instrumentalització, que ha pogut desembocar sobre una manipulació dels fets, per tal de poder continuar vivint amb la consciència individual tranquil·la, atès que, de totes maneres, no hi podíem fer res. No cal dir que sobretot va ser per tal de poder-se mirar de fit a fit, amb tota dignitat, amb la nostra consciència col·lectiva. D'alguna manera, millor. No tornarem a fer la història, i aquesta en tots els països i en totes les entitats humanes és pensada, escrita i transmesa per individus, objectivament humans i, doncs, subjectivament intencionals. La història construeix a posta allò que se'n diu ideologia, i aquesta que estic explicant aquí no s'escaparà pas de la regla.

Totes aquestes opinions són evidentment del tot comprensibles i en algun lloc excusables. El món és divers. Com ho hem esdevingut aquells que ens anomenem avui catalans i que som fruit d'aquell tractat. Catalans, francesos, espanyols, castellans, etc., aquella data ens determina obligatòriament, però amb més o menys intensitat, interès o voluntat segons que un s'està a Tortosa, Figueres, Perpinyà o Puigcerdà. Perquè, indefugiblement, poc o molt, allò que vam ser i que som avui irromp com a llarga conseqüència arran d'aquella acta firmada entre potències polítiques a la vegada forasteres i nostrades en un racó del Pirineu entre 1659 i 1660.

Per consegüent, d'una banda i de l'altra, a nivells diversos de la societat, la gent es torna a situar respecte a aquell esdeveniment de mitjan segle XVII: un en fa un ús com a recordatori positiu o negatiu, un ús personal o col·lectiu per reivindicar coses a prop dels qui han oblidat voluntàriament o han jugat amb la interpretació de la història en qualsevol sentit que sigui. D'altra banda, un descuida massa sovint que a la història dels pobles i dels països res no és definitiu, sobretot allò que és una artificialitat. Al món de cada dia, no aquell de la ideologia, el pensament o l'anàlisi històrica, aquesta qualitat coneix empentes, sotracs i sobresalts cada dia, sovint increïbles. Qui manté l'artifici és qui hi té interès i els pobles, segons el grau d'autosatisfacció i de capacitat de

1
2
5
8
11
12
14
16

resistència, construeixen, com volen o com poden, els cicles de la història.

En el propòsit d'aquest breu escrit, a tall d'assaig, voldria expressar la meua visió de nord-català de la percepció que tenen els diferents afectats pel tractat siscentista a inicis del segle XXI i d'ençà de tres segles i sobre el comportament que se n'ha seguit.

Entrevista de Lluís XIV i Felip IV a l'Illa dels Faisans el 1660, Laumosnier. La trobada hauria de servir per ratificar la pau i el compliment del casament de Lluís XIV amb Maria Teresa d'Àustria, infanta d'Espanya.

Si es mira primer del costat de qui guanya el 1659 en sentit territorial, és a dir el regne de França, hom pot percebre el tractat com una simple vicissitud en la gran construcció del país. La llei del més fort al segle XVII s'imposa i ja l'efemèride de 1659 és una senzilla peça més d'una França que s'està construint a cops de conquestes. El procés multisecular de fabricació aglutinadora de l'entitat França, que aleshores equipara monarquia i espai territorial —queda nítid en la redacció del tractat entre el rei Catòlic i el rei Cristianíssim—² necessita una expansió. Les fronteres s'han de moure a costa dels estats més petits o més dèbils demogràficament: Catalunya es troba pel mig. Per tant, el tractat dels Pirineus és un fet més, normal i defensable, en el recorregut col·lectiu de la *Nation France*, que des de Clodoveu fins a la Cinquena República ha nascut, crescut, viscut com una «persona normal».

Per tant, avui, el tractat no és ni pot ser un problema, un assumpte específic, fora dels àmbits investigadors o científics. Els catalans dels comtats de Rosselló i Cerdanya que llavors passen a ser súbdits del rei de França s'acollen a la gran aventura que arran de la *Révolution* i el segle XIX els faran francesos. Ara bé, si els rossellonesos, els conflentins, els vallespirencs, els capcinesos i una part dels cerdans són

francesos a partir de 1659, de 1789 o més endavant —i sense gaire possibilitat de tornar a ser altra cosa segons les clàusules del mateix tractat— no esdevenen pas gran cosa perquè estan ofegats en la immensitat de la població regnicola, i molt més encara quan se'ls porten en el gresol dels ciutadans i de l'estat nació. La barreja es cuida d'ells i l'època contemporània l'assentarà. Els historiadors del segle XIX, però més encara els mestres o els polítics, s'encarreguen de fondre el passat català en un futur «nacional» francès. Tant els llibres d'història de França com els llibres de text de l'alumnat d'una escola republicana, gratuïta i laica engoleixen des de fa cent cinquanta anys els orígens en un pensament únic que fabrica amb èxit un estat i una nació integrats i integrals. I aquí, altre cop, el tractat dels Pirineus té un paper cabdal: és el bitllet d'entrada, únic i definitiu, en la història del país. Com escriuen els antics manuals escolars, com a sola menció d'aquest tros de terra en la riquesa de la història francesa, «l'any 1659, el Rosselló va ser annexat a França» i res més. La variant més original n'és «el 1659, el Rosselló es va donar a França», naturalment. Llavors el passat, les seues restes, les seues glòries formaran part del destí col·lectiu francès: per exemple, el romànic, el barroc, els monuments passen a ser patrimoni francès, quan el segle XIX s'interessa per inventariar les col·leccions artístiques. S'inventa des de fa dos segles sobretot tota una sèrie de mites, com ara, una història del «sud», una frontera natural, un paper per a la Septimània, els límits de les Gàl·lies i de les Hispànies, etc. Se'n pot dir una manipulació? Sí i no, perquè ho és de veritat però tothom a qualsevol indret ha actuat d'aquesta manera. Per què llançar pedres sobre uns i no mirar què fan els altres? Aquí rau la importància del 1659. Fa de la Catalunya d'ara endavant del Nord un Finisterre sense gaire interès quan el paper estratègic desapareix.

Més tard, els vents giren i un s'interessa de nou en la frontera, un torna a descobrir una antiga capital, Barcelona —que d'alguna manera havia quedat en molts esperits— que pot portar nous orgulls, que torna en el cor dels catalans del nord o que pot fer-s'hi un lloc al costat d'una altra que va sorgir a partir del tractat.

El fet va dividir el territori i els seus habitants, però també va dividir amb el temps les visions de la pròpia història. El tractat va separar les maneres de pensar i les visions del destí particular de banda i banda de la ratlla establerta. Dit possiblement de manera massa maniquea, aquells súbdits de llavors, aquests nord-catalans d'avui, de qualsevol procedència, tenen dos comportaments. La immensa majoria assumeix la integració a França i no s'imagina de qüestionar-la: el tractat dels Pirineus constitueix el moment, com en altres

temes-1)

«regions» franceses, en què es va esdevenir francès, sense saber res —i és normal!— del temps anterior. Són el producte del tot natural de generacions d'assimilació. El tractat és un moment positiu en què s'entra a formar part de la comunitat nacional, com els altres. D'un altre costat, hi ha una actitud diguem més catalanista, reivindicativa d'una eventual o somiada reunificació: molt sovint un posicionament intel·lectual, militant, en tot cas, minoritari.

Dit això, no puc deixar de pensar que els catalans del nord són més nombrosos a l'hora de conèixer l'efemèride de l'esdeveniment perquè identitàriament, malgrat l'existència d'una especificitat anterior des del punt de vista institucional (els comtats, la Diputació, la frontera del país, etc.), 1659 representa la seua partida de naixement. És una obvietat que el tractat fabrica el Nord, la Catalunya francesa.

Més al sud del Pertús es mesclen altres elements. Primer, crec que el Principat en el sentit estricte pateix d'un complex d'inferioritat, està sotmès en aquella esmentada llei del més fort. La mutilació està assumida i no pot ser altrament, malgrat l'anticonstitucionalitat de l'acte, del text i de les actuacions dels sobirans del moment. La feblesa demogràfica i doncs militar, les regles del joc diferents, l'oposició al seu monarca entre altres problemes coetanis no permeten a Catalunya i els seus governants de discutir el seu futur ni encara menys de participar en unes negociacions en les quals representen només una part i que tenen com a objectiu de reduir-los.

Des de llavors, malgrat les vel·leïtats que es fan en el moment de la guerra de Successió a l'inici del XVIII, el problema dels antics comtats s'esvaeix de la política, la ideologia, els esperits o el futur del sud. Mai cap irredentisme veritable no s'ha deixat veure, com si s'hagués d'amagar allò que no es pot reivindicar, allò que és vergonyós. El nord fugí de la història catalana passat el XVII. Caldrà esperar la Renaixença per recordar un passat gloriós, comú, però poc en clau de greuge. Només cal mirar les històries de Catalunya que es publiquen encara avui, tant de factura científica com divulgadora: passat el tractat, els comtats surten de la història col·lectiva dels catalans. El pes d'Espanya en aquest cas deu ajudar l'efecte: Espanya, com a país o estat nació, mai no ha reclamat res a nivell d'aquells territoris perduts. Quina diferència al llarg dels segles posteriors amb els casos de Menorca, Gibraltar, les colònies d'ultramar!... Però els principatins tampoc no fan pas gaire mostra de calor per consi-

derar aquella part de Catalunya: por a la ingerència? Por de França? Veritable inferioritat? Poc interès per un resultat dubtós?

Per disculpar-los malgrat tot, els catalans dits del sud, que semblen que han passat a ser els únics catalans del món, assumeixen el 1659 per tal de poder sobreviure, d'una certa manera tal com ho han fet els del nord. La pèrdua és definitiva i no tenen els recursos per fer-hi res, ni llavors ni més endavant. Ara, existeix «Catalunya-nord» o la «Catalunya del Nord», però per a la majoria és de França: aquesta percepció de la pròpia història i del propi espai és la que puc sentir molt sovint, tant entre els investigadors o els historiadors com entre la gent del carrer. Mentalment, Perpinyà és més lluny de Barcelona que Lleida. El tall de 1659 en canvi els ha construït una França assequible, a mida, una França pròxima: Perpinyà és França però és diferent de París o Tolosa. El sud ha oblidat el tractat més que el nord, i sovint el sud ni recorda per què o de quan aquesta cosa estranya existeix. I en la barreja dels esperits, són els fets del segle XX que sorgeixen per explicar l'emigració econòmica cap a França entre final del XIX i inici del XX, l'exili republicà tant de moda i el final del franquisme. La pèrdua de memòria s'ha accelerat aquest últim quart de segle perquè final el franquisme, el sud necessita encara menys el nord.

El tractat dels Pirineus no sembla pas que va ser copsat com un esdeveniment transcendent pel poble coetani, que patia i patiria guerres, epidèmies, fams. Les autoritats catalanes en canvi hi van començar a comprendre que segurament entraven en un període que els podia portar cap a un camí molt fosc. De fet, l'esdeveniment que provoca el tractat per Catalunya és la concreció de la seua pèrdua de protagonisme, el principi de la seua agonia política en una perspectiva 1620-1720.

El tractat produeix una ruptura però aquesta és més palpable i irreversible amb els anys posteriors. Cadascú, debilitat, de cada banda de la nova frontera, provarà d'adaptar-se a noves realitats. Llàstima que un no vulgui subratllar-ho com cal encara avui.

Els esdeveniments de recordatori o commemoració, segons el terme que es farà servir, potser permetran de tenir noves idees sobre aquell fet i les seues conseqüències. Objectivament i optimistament, si tot hagués desaparegut del 1659, ni aquest petit escrit no existiria. ■

1. Josep SANABRE. *El tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona: 1960, p. 22-23.

2. Eva SERRA i PUIG, «El tractat dels Pirineus 350 anys després», dins *Catalan Historical Review*, 1, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2008, p. 227.